

REFİK HALİD KARAY'IN SANAT VE EDEBİYATA DAİR ELEŞTİREL YAZILARI

Sevil Kiraz*

Özet: Türk edebiyatının önde gelen kalemlerinden biri olan Refik Halid Karay pek çok roman ve hikâye kaleme almış ve bunlar birçok kez araştırma konusu edilmiştir. Ancak sanat ve edebiyat hakkındaki görüşlerini yansıttığı yer aldığı yahut münhasıran sanat ve edebiyata dair kaleme aldığı yazıları, bildiğimiz kadarıyla müstakil bir araştırmaya konu olmadı.

Refik Halid Karay edebiyat, sanat ve milli kültür alanındaki görüşlerini yoğun olarak 1940-1944 yılları arasında kaleme aldığı yazılarda ortaya koymuştur. Bu yazılarda sanat eserinin nitelikleri, sanatçının toplumsal rolü, sanatta yenilik, edebiyatta kalıcılık gibi sanatın temel meseleleri üzerine düşündüklerini dile getirmiştir.

Bu makalede Refik Halid'in anılan dönemde *Tan* gazetesinde yayımlanmış olan edebiyat, sanat, dil ve kültür konularını ele alan yazıları incelenerek sanat ve edebiyat hakkındaki görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yeni Türk edebiyatı, Refik Halid Karay, *Tan* gazetesi.

REFİK HALİD KARAY'S CRITICAL WRITINGS ABOUT ART AND LITERATURE

Abstract: Refik Halid Karay is one of the most preeminent novelists and story writers of Turkish literature. His many works were studied by various academicians. Nevertheless his writings about art and literature theories, as far as we know, are not studied yet.

Refik Halid Karay manifested his opinions about art and literature theories and national culture issue mostly in articles he published in the years between 1940 and 1944. In these articles he expressed his thoughts connected with the essential problems of art such as qualification of artworks, artists' social role, innovations in art, permanency of artwork etc.

In this article we studied Refik Halid's that kind of articles which published in the newspaper *Tan* and tried to identify his thoughts about art and literature theories.

Keywords: New Turkish literature, Refik Halid Karay, *Tan* newspaper.

* Dr.

GİRİŞ

Refik Halid Karay, kıvrak kalem ve renkli üslûbuyla tanınan ve eserleri yayımlandıkları tarihten bugüne kadar her zaman ilgiyle okunmuş olan bir yazarımızdır. Eserleri her dönemde gördüğü ilgiyle paralel olarak akademik çalışmalarına da konu edilmiş; hikâyeleri, romanları ve çeşitli gazetelerde çıkan değişik konulardaki yazıları hakkında pek çok araştırma ve inceleme yazılmış, hayatı ve sanat görüşü üzerine muhtelif tezler hazırlanmıştır. Ancak içinde sanat ve edebiyat hakkındaki görüşlerinin yer aldığı yahut münhasıran sanat ve edebiyata dair olan makaleleri, bildiğimiz kadarıyla müstakil bir araştırmaya konu olmamıştır.

Millî Mücadele'ye karşı sert bir muhalefet yürüttüğü gerekçesiyle 1924'te Türkiye'den sürgün edilecek isimlerin yer aldığı 150'likler listesine dâhil edilmiş olan Refik Halid, çıkarılan af sonucu 1938'de yurda dönmüş ve o sırada gazetenin ortaklarından Ahmet Emin Yalman'ın daveti üzerine *Tan* gazetesinde yazmaya başlamıştır.¹

Gazetenin diğer ortakları arasında yer alan Zekeriya Sertel'in anılarında *Tan* gazetesini devraldıktan sonra bir süre kendileriyle gönülsüzce çalışmak zorunda kaldığını söylediği yazarlar arasında Refik Halid de vardır.²

Yazarımız edebiyat, sanat ve millî kültür alanındaki görüşlerini yoğun olarak 1940-1944 yılları arasında bu gazetede yayımladığı yazılarda ortaya koymuştur.

Söz konusu gazete yazılarında edebiyat ve sanat teorilerinden dil ve kültür konularına kadar geniş bir yelpazede ilgi çekici görüş ve yaklaşımlara tesadüf edilmektedir. Ancak bu makalede yazarın sadece edebiyat ve sanat konulu yazıları incelenmeye çalışılacak.

SANAT ESERİNİN VARLIK AMACI

Refik Halid, *Tan* gazetesinin sayfalarında kalan bu yazılarında sık sık sanat eserinin toplumsal işlevi, sanat adamının nitelikleri gibi hemen her dönemde sanat ve edebiyat çevrelerinin ilgisini çeken konular üzerinde durmakta ve yine günümüzde de tartışma konusu olmaya devam eden sanatta yenilik ve gelecek kavramları hakkında kendine özgü fikirler ileri sürmektedir. Bu arada dönemin popüler kimi romanlarına ilişkin eleştirilerde bulunmakta ve ayrıca "*Türk mizah edebiyatı var mı?*" gibi sorulara cevap aramaktadır.

Bu yazılarından birinde edebiyat ve sanatta 'güzel ve değerli' olanın ne olduğunu anlatırken sanat eserinin varlık amaçlarını nasıl anladığını şöyle ifade eder:

“Sanat eseri hem ‘elit’ dedikleri seçme zümre hem de halk için ikisi arasındaki müşterek noktaları, yani beşerî tahassüsleri kudretle ifadeye muvaffak olan eserdir. İfade ve tebliğ tarzlarındaki zâhiri değişmelere ve içtimaî farklara, inkılâplara rağmen insanlık derin teessürler ve ‘insiyak’ meselelerinde sabit olduğu için halka temas etmeyen, yani yaşayış farkları haricinde bütün insanlar arasındaki -keder, neş’e, aşk, kin, şefkat, ızdırıp vesaire gibi- hiç değişmez edebî duyguları, güzelliği doğuran ilham ve tetkik kudretine dayanarak yaşatmayan eser, büyük, mühim ve iyi eser olamaz.”³

Demek ki Refik Halid, bir sanat eserinin içinde bir milletin, bir ırkın, bir neslin, hatta bütün bir insanlığın kendisini bulabilmesi, tanınması, anlaması lâzım geldiğine inanır. Diğer taraftan sanatın hem öz hem biçim bakımından gelişmesinin kaçınılmaz ve bunun da toplumun ve insanlığın gelişiminin bir neticesi olduğunu ifade eder. Bunların sonucunda Refik Halid’e göre büyük sanat-kâr, “Zamanın ‘insan’ını ve ‘ebedî insan’ı, kendi yaşadığı devrin en usta teknik vasıtalarını kullanarak gösterebilen adamdır.”⁴

YENİLİK VE GELENEK KAVRAMLARI AÇISINDAN EDEBİYAT

Refik Halid bir başka yazısında da sanatta yenilik-eskilik kavramları üzerinde durur ve toplumsal hayatın değişmesiyle edebiyatımızda da birtakım şeylerin değişmesinin normal karşılanması gerektiğini dile getirir. Örnek olarak Tevfik Fikret’in “Hasta Çocuk” manzumesinin vaktiyle kıyametler kopardığını hatırlatan yazar, o zamanlar Servet-i Fünun edebiyatını eleştirenlerin sonradan Fikret’in tabutunu omuzlarında taşıdıklarını söyler. Kendisinin de sade bir lisanla yazmaya başladığı sıralarda “*Konuşur gibi yazılır mı?*” diye çok eleştirildiğini; fakat edebiyatta hüküm vermek için aceleci davranmamak gerektiğini; “*Edebiyatta hüküm vermek için biraz vakit geçirmek ve yeniliğe kulaklarını, gözünü, kafasını alıştırmak lâzımdır. Benim bildiğim bugüne kadar galebe daima yeninin iyisinde kalmıştır; fakat hiçbir yenilik iyi olan eskinin kıymetini düşünmemiş, hatta bozan da onun cevherini daha belli hâlde sokmuştur.*”⁵ cümleleriyle dile getirir.

Edebiyatta yeniliklere açık olmayı savunan Refik Halid, yeri geldiğinde de yeni yazarları eleştirir. Herhangi bir yazar ismi vermeden yaptığı eleştirilerinin başlıca hedefi zamanın yeni hikâyecilerinin, romancılarının eserlerinde kendisini şiddetle belli eden teknik kusurlardır. Hatta bu yazılardan birinde, sanatta esas kaidenin “sanatın teknik cihetini öğrenmek” olduğunu ileri sürer.⁶

Türk edebiyatının niçin milletlerarası edebiyat içinde yer almadığı meselesine dair bir yazısında ise orijinal bir edebiyat ve sanat tanımına rastlıyoruz:

“Bir edebî eserin başka milletlerce benimsenmesi için yalnız bir millete mahsus yaşayış tarzını göstermesi yetmez; bütün insanların müşterek oldukları duygulara ve bütün insanlığı kavrayan karakterlere büyük ölçüde yer vermesi de icap eder. Daha açığı iyi eser,

bir milleti ele alıp onun dekorunu ve ruhunu çizerken yarattığı heyecanı başka milletlere de geçiren eserdir: Ayrılık içinde birlik, millî yaşayışta fark, insan hislerinde benzerlik!”⁷

Refik Halid, edebiyat ve sanata dair yaklaşımlarını sergilediği bu yazılarından bir diğerinde de edebiyatımızın eski ve yeni sanatçıları arasındaki çekişmeye değinir. Eski ve yenilerin çatışmalarının son derece doğal olduğunu belirtir ve bunu aile hayatında baba-oğul arasındaki mücadeleye benzetir. Bir evladın olgunluk çağına gelinceye kadar babasının yalnız kusurlarını gördüğünü; fakat kendisi de çoluk çocuğa karışınca babasını anlamaya başladığını söyleyen yazar, yeni sanatçılara da olgunlaşmaları için zaman tanımak gerektiğini ifade eder.

Diğer taraftan haklı olsun olmasın eski yazarların da yenileri değersiz buldukları, dudak büküp alay ettikleri için eleştirmekten geri durmaz. Bunun sonu gelmeyen bir dava olduğunu ve edebiyatın her döneminde benzer şeyler yaşandığını uzun uzun anlattıktan sonra bu konuda asıl önemli gördüğü bir noktaya özellikle temas eder. Ona göre yeni yetişen edebiyatçılar içerisinde Ahmet Hâşim veya Tevfik Fikret ayarında bir sanatçıya rastlamak pek de mümkün değildir. Yeni ile eski arasındaki en mühim fark da budur. Yeni nesil “yaşını başını aldığı hâlde önümüze yeni eser koymakta gecikmektedir.” Oysa Servet-i Fünun ve Meşrutiyet dönemi edebiyatçıları edebiyat âlemini hiç bekletmemişlerdir.⁸ Bu yüzden “*Hâlbuki yepyeni neslin henüz onlar ayarında birer şahsiyeti yoktur.*” hükmünü veren yazar “1942 yılının Tevfik Fikret’i veya Halid Ziya’sı kimdir?”⁹ diye sorar.¹⁰

POPÜLER EDEBİYATA DAİR FİKİRLERİ

Yazara göre gerçekten güzel bir eserin halka tesir etmemesi mümkün değildir. Ancak güzel kavramı da her millete ve çağa göre değişiklik gösterir. Bunun sebebi, insanlığın tekâmülü ve zaman içinde sanat tekniklerinin mükemmelleşmesidir. Ancak bununla birlikte insan ruhunda tekâmülle değişmeyen insiyâkları da hesaba katmak gerekir ki ona göre bunlar; aşk, kıskançlık, vatan sevgisi, para hırsı, ikbal ateşi gibi hususiyetlerdir. Klasik eserlere kıymetini kazandıran ‘sihir’i bunlarda aramak gerekir. Ancak “*Şu var ki okuyucu ve seyredici büyük kitleler, münekkitler hakkında pek haklı olarak hiçbir zaman imanlı olmamışlardır. Bilirler ki asıl güzeli yaşatan münekkit değil zamandır. Münekkit gider, eser kalır; kalan eser en güzeldir.*”¹¹

Refik Halid’in yeni yazarlara bir de tavsiyesi vardır ki bu, eserleri için kim-seden tenkit ve takriz dilememeleri gerektiğidir. Kendi tabiriyle taşıma su ile değirmen döndürmek mümkün olmadığı gibi bir eserin methiye zoruyla da milletin nazarında yer tutması mümkün değildir. Ayrıca bir edebî esere, tüketim metaı gibi reklam edilmek yakışmadığı gibi bir muharririn tenkitlerden me-

det umması da; “Yüksek san’at mesleğine uygun düşmez. (...) Vakarlı kalarak yalnız zamanın hükmünü telâşsız beklemek, san’atın yüksek varlığına yakışan ve san’atkârı yükselten en onurlu bir harekettir. Benim bildiğim şudur: San’at eseri, başkalarının destekleyici imzalarıyla değil, kendi adıyla yapılır, alın terine yüzüsuyla karıştırmaya lüzûm yoktur.”¹²

Yazarımızın güncel edebiyat problemleri bağlamında değindiği bir başka konu da “Dikişçi Kız Romanları” diye tabir ettiği ve sanat eseri niteliği taşımaktan uzak bulduğu, bir edebiyat eserinden ziyade ticarî meta olarak gördüğü popüler romanlardır. Bu romanlar ona göre; “Lisan, üslûp, kültür, marifet, hüülâsa teknik bakımdan da yavan, yalın kat, tavşanın suyunun suyu lezzetsiz gıdasız, zevksiz yazılardır.”¹³

Bu romanların hiçbir değeri olmadığı hâlde gördüğü rağbetin nedenleri üzerine kafa yoran Refik Halid, dünyanın her yerinde bu tür “dikişçi kız romanları”nın okunduğunu, okuma yazmanın artmasıyla birlikte ticaretin gelişmesinin normal olduğunu kabul etmek gereğini dile getirir. Ona göre bu meselenin bize özel tarafı “Harc-ı âlem roman ticaretinin kadın muharrirler inhisarına geçmiş olması”dır.¹⁴ Bunda da sinirlenecek bir taraf görmez. Çünkü savaş dönemlerinde insanlar, daha ziyade “hissî ve hayalî bir yalancı âlemde” oyalanmaktan, avunmaktan hazzetmişlerdir. Asıl endişe edilmesi gereken bir hususu dile getirir ki o da söz konusu bu tür romanların ciddiye alınarak bir milletin edebiyatına ve irfanına örnek gösterilmesidir.

“Dikişçi kız” romanlarından başka eleştirdiği bir diğer eser türü ise çocuk dergilerinde rastladığını söylediği resimli romanlardır:

“Çocuk mecmularındaki yeni çeşit romanları hiç gördünüz, bunlara şöyle bir göz gezdirdiniz mi? Büyük bir kısmı yalnız seri resimlerle ve resimdeki şahusların ağzından çıkma kısa konuşmalarla yapılıp yazılmış olan bu hikâyeler gerçekten mânâsız, sevimsiz ve münasebetsizdir.”¹⁵

Refik Halid bu tür resimli romanların gerek konu, gerek içerik, gerekse estetik olarak çocuk terbiyesi ve estetiği ile en ufak bir ilişkisinin bulunmadığı fikrindedir. Çocukların bu tür “zulüm, işkence, hoyratlık, edepsizlik” içeren resimli romanlar yerine Jules Verne serisini okumalarının eğitilmelerine ve kişilik gelişimlerine daha büyük katkı sağlayacağı fikrindedir:

“Bugünün bir Jules Verne’i nerede? Onlarda şiir vardı, ilim vardı, ahlâk vardı. Eserleri çocuğun hayâlinde genişlikler açar, yüreğine mertlik, yiğitlik aşılar, güzel karakterlere karşı saygı duyurur, yurduna sevgi besletirdi. (İki Sene Mektep Tatili) kendi çağında bir şaheserdi; (Gizli Ada), (Kaptan Hatras), (Arabayla Devr-i Âlem), hepsi, yavrunun elinden tutup yormadan, zedeledmeden onu hem eğlendirir, hem okutur, belli etmeden tecrübeli ve bilgin hâle getirir, olabilecekleri de adam ederdi.”¹⁶

Popüler edebiyat ve satışı çok olan kitaplar üzerine yaptığı bir başka değerlendirmede ise eserleri çok okunuyor, çok satılıyor diye herhangi bir yazarı edebiyat tarihine mâl etmenin mümkün olmadığını belirtir. Örnek olarak Fransa'dan Maurice Decobra'yı gösteren yazar; "*Romanları satış bakımından milyonlara yaklaşır, her lisana tercüme edilirdi de muharriri edebiyata sokmak kimsenin aklından geçmezdi.*" der.¹⁷ Refik Halid'e göre burada asıl ibret alınması gereken nokta, bu yazarın da böyle bir iddiada bulunmaması, haddini bilmesidir. Bu tür tefrika romancılarını harp zenginlerine benzetir, paraları çoktur ancak sosyete de yer alamazlar. Ancak bir yazarın edebî kıymetinin kitaplarının az ya da çok satılmasıyla ölçülemeyeceğini de belirtir.

TÜRK EDEBİYATINDA MİZAHIN YERİ

Edebiyat tarihimiz içerisinde mizah ve edebiyat sözcükleri Refik Halid adı ile yan yana geldiğinde bir başka anlam kazanır. Bu yüzden onun söz konusu iki kavramla ilgili olarak kaleme aldıkları, 1940 yılına gelindiğinde Türk mizah edebiyatı diyebileceğimiz bir konuda neler düşündüğünü göstermesi açısından dikkate değerdir. Yazar, mizah gazetelerinin o günkü "acıklı" durumundan bahseden iki yazı okuduğunu, her iki yazının da günün mizahçılarını ve mizahî edebiyatı "hırpaladığını" ve "Türk edebiyatının en cılız çocuğu" olarak nitelendirildiğini ifade eder. Refik Halid'e göre ise edebiyatımızda mizah sadece o gün değil, eskiden beri bir türlü yerini alamamış; Divan, Tanzimat, Servet-i Fünun devirlerinde de "kaba ve sönük" kalmıştır.¹⁸

Refik Halid'e göre bu durum, Türk milletinde mizah kabiliyeti olmadığına değil, edebiyatımızın Türk mizacını ve ruhunu aksettiremediğine delildir. "*Zira Türk halkı yarattığı bütün o Nasrettin Hoca, Karagöz, Bektâşi, softa, tiryakî, sarhoş fıkralarıyla mizah kabiliyetinde üstünlüğünü ispat etmiş, dünyayı nükte, cinâs, tekerleme gibi zekâ oyunlarına hayran bırakmıştır.*"¹⁹

Bu "yüksek istidadın" edebiyatımıza geçmemesi bizdeki edebiyatın zora ki, taklit bir edebiyat olmasından kaynaklanmaktadır Refik Halid'e göre. Yaşanılan devirdeki sıkıntı ise "halktan bucak bucak kaçmaktan" dolaydır. Bu yüzden; "*Maçka, Talimhane, Kurtuluş gibi hemen hemen kozmopolit sayılacak semtlerde kübik divânlara kurulup Avrupa karikatür dergilerine baka baka mizah bu kadar başarılıdır; ancak mizah adaptasyonculuğu yapılabilir.*"²⁰ der.

Refik Halid, diğer taraftan mizah gazeteciliğinin son yıllarda edebî bir ideal olmaktan çıktığını, tüccarlığa ve karalamacılığa dönüştüğü için de millî karakterini büsbütün yitirdiğini düşünür. Oysa Türk milletinde mizah ruhu hâlâ yaşamaktadır ve halktaki bu millî vasıf her ne kadar uğraşılsa da kendisini muhafaza etmeyi bilecektir. Bir mizah edebiyatı oluşturmak istiyorsak asıl yapılması gereken halkın mizacına, ruhuna yakınlaşmaktır. Nasrettin Hoca'yı ya-

ratmış bir milletin karşısına bu eleştirdiği türden yazılarla, karikatürlerle, dergilerle çıkmak “büyük kabahat”tir.²¹

SONUÇ

Görüldüğü gibi Refik Halid Karay sanat eserinin nitelikleri, sanatçının toplumsal rolü, sanatta yenilik, edebiyatta kalıcılık gibi temel konulara değindiği yazılarında yine güncel olaylardan ve kimi yazılardan yola çıkarak popüler edebiyat meseleleri üzerinde de durmuş ve bugün bile aktüalitesini koruyan önemli görüşler serdetmiştir.

Refik Halid’in 1940-1944 yılları arasında *Tan* gazetesinde yayımlanan yazılarını topluca değerlendirmeye çalıştığımızda özellikle edebiyatta yenilik meselesinin yazarımızın zihnini yoğun biçimde meşgul ettiğini tespit edebiliyoruz. Bu konudaki yaklaşımı kabaca şöyle özetlenebilir: Başta edebiyat olmak üzere bütün sanat türlerinin hem insanlığın gelişimiyle hem de yazarın içinde yaşadığı toplumdaki değişimlerle uyumlu biçimde öz ve biçim bakımından yenilenmesi doğaldır ve hatta olması gereken durumdur. Sanattaki yeniliklere karşı gösterilen olumsuz tepkiler sadece alışkanlıkların neticesidir.

Diğer yandan kendi döneminin edebiyat verimlerini eleştirirken insanlığın ortak hissiyatını oluşturan -kendi ifadesiyle- “keder, neşe, aşk, kin, şefkat, ıstırap vesaire” gibi beşerî unsurların bu eserlerde gereğince yer almadığını ileri sürmektedir. Demek ki yazara göre gerçek bir sanat eserinin evrensel değer taşıması zarureti vardır. Ama bu anlamda evrensellik özelliği taşıyabilmesi, aynı zamanda kendi toplumun gerçekliğini yansıtabilmesi, yani ‘millî’ özelliğinin de olması şarttır. Konuyla ilgili bir yazısında; “İyi eser, bir milleti ele alıp onun dekorunu ve ruhunu çizerken yarattığı heyecanı başka milletlere de geçiren eserdir.” diye ifade ettiği bu görüş, kanaatimizce Refik Halid Karay’ın sanatın teorik meselelerine ilişkin yaklaşımının derinliğini ve bu makalede ele almaya çalıştığımız yazılarının bugün için de önemini koruduğunu gösteren bir örnektir.

DİPNOTLAR

- 1 Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, 5. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 187-188.
- 2 1934-1945 yılları arasında Zekeriya Sertel’in yönetiminde yayınlanan *Tan*, 1939’dan itibaren dönemin sol görüşlü aydınlarının yazdığı etkili bir fikir gazetesi hâline gelmişti. Sovyetler Birliği’nin Türkiye’den toprak taleplerinin gündeme geldiği sıralarda, *Tan* gazetesinin Sovyet yanlısı yayınları iktidar çevrelerinin tepkisini çekmiş; CHP’li yöneticilerce harekete geçirilen gençlerin gazete binasına saldırısı sonucu yakın tarihimizde “Tan Baskını” diye bilinen olay meydana gelmiştir. 4 Aralık 1945’te yaşanan bu baskından sonra olayın sorumlusu olarak Zekeriya Sertel ile eşi Sabiha Sertel tutuklanmış ve gazetenin yayın hayatı sona ermiştir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi ve Sertellerin mahkemede yaptıkları müdafaanın geniş bir özeti için bk. Müzehher Vânu, *Bir Dönemin Tanıklığı*, Cem Yayınevi, İstanbul, (ts.), s. 60-105.
- 3 “San’at Eseri Ne Ola?”, *Tan*, S. 1960, 1 Şubat 1941.
- 4 Agy.
- 5 “San’atta Yenilik-Eskilik”, *Tan*, S. 1959, 31 Sonkânun 1941.

- 6 “Balzac’ın Kırk Romanı”, *Tan*, S. 2166, 27 Ağustos 1941.
 7 “Milletler Arası Edebiyat”, *Tan*, S. 2458, 11 Haziran 1942.
 8 “Ağ Dolusu Çur Çur”, *Tan*, S. 2576, 21 İlkteşrin 1942.
 9 Köprülüzâde Mehmet Fuat’ın 1918 yılında yeni nesli değerlendirirken “Gençler arasında Halid Ziya veya Fikret kuvvetinde bir sanatkâr çıkmadı.” [Bk. Ruşen Eşref, *Diyorlar ki*, (hzl. Necat Birinci - Nuri Sağlam), TDK Yayınları, Ankara, 2002, s. 159.] sözünü hatırlarsak, 24 yıl sonra Refik Halid’in de Tevfik Fikret ve Halid Ziya ayarında herhangi bir sanatkârın yetişmediğini dile getirmesi ilginçtir.
 10 “Ağ Dolusu Çur Çur”, *Tan*, S. 2576, 21 İlkteşrin 1942.
 11 “Kalan Eser Güzeldir”, *Tan*, S. 2899, 14 Eylül 1943.
 12 “Alın Teri-Yüz Suyu” *Tan*, S. 2275, 18 İlkkânun 1941.
 13 “Dikişçi Kız Romanları”, *Tan*, S. 2155, 16 Ağustos 1941.
 14 Agy.
 15 “Bu Romanlar Böyle Giderse”, *Tan*, S. 2351, 7 Mart 1942.
 16 Agy.
 17 “Eser Var, Esercik Var”, *Tan*, S. 3107, 12 Mayıs 1944.
 18 “Mizah ve Edebiyat”, *Tan*, S. 2664, 20 Sonkânun 1943.
 19 Agy.
 20 Agy.
 21 Agy

KAYNAKÇA

- Karay, Refik Halid, “San’at Eseri Ne Ola?”, *Tan*, S. 1960, 1 Şubat 1941.
 “Balzac’ın Kırk Romanı”, *Tan*, S. 2166, 27 Ağustos 1941.
 “Dikişçi Kız Romanları”, *Tan*, S. 2155, 16 Ağustos 1941.
 “Alın Teri-Yüz Suyu” *Tan*, S. 2275, 18 İlkkânun 1941.
 “San’atta Yenilik-Eskilik”, *Tan*, S. 1959, 31 Sonkânun 1941.
 “Bu Romanlar Böyle Giderse”, *Tan*, S. 2351, 7 Mart 1942.
 “Milletler Arası Edebiyat”, *Tan*, S. 2458, 11 Haziran 1942.
 “Ağ Dolusu Çur Çur”, *Tan*, S. 2576, 21 İlkteşrin 1942.
 “Kalan Eser Güzeldir”, *Tan*, S. 2899, 14 Eylül 1943.
 “Mizah ve Edebiyat”, *Tan*, S. 2664, 20 Sonkânun 1943.
 “Eser Var, Esercik Var”, *Tan*, S. 3107, 12 Mayıs 1944.
 Vânû, Müzehher, *Bir Dönemin Tanıklığı*, Cem Yayınevi, İstanbul, (ts.).
 Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001
 Ruşen Eşref, *Diyorlar ki*, (hzl. Necat Birinci - Nuri Sağlam), TDK Yayınları, Ankara, 2002.